

# PIYASA EKONOMİSİ VE ÖZGÜRLÜK

Murat İNCE\*

## ÖZ

Bu çalışma, liberal düşüncenin temel unsurlarından biri olan piyasa ekonomisi kavrayışını ve onun özgürlükle olan zorunlu ilişkisini incelemeyi ve sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu inceleme/sorgulama, siyaset felsefesinin en önemli konularından biri olan özne-yapı sorunsalının liberal konumlandırılışına ilişkin bir analiz çerçevesi de sunmaktadır. Liberal felsefenin özünü “bireysel özgürlük ilkesi” oluşturur. Tüm liberal kurum ya da değerlerin temelinde bu ilke yatmaktadır. Liberalizmin kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi anlayışını, bireycilik ve özgürlük ilkelerinin toplumsal ve ekonomik ilişkiler alanına tercüme edilmiş ifadeleri olarak okumak mümkündür. Özgürlüklerin yeşerdiği bir alan olarak piyasanın insanlığın geliştirmiş olduğu kişisel tercih anlamında özgürlük ile etkinliği birleştiren yegâne toplumsal araç olduğu düşüncesi, liberal teoride can alıcı bir öneme sahiptir. Bununla birlikte liberal teorinin, aslen piyasa ekonomisine dayalı bir toplum ya da ekonomi düşüncesi değil, aksine bireysel özgürlük ve kendiliğindenliğe dayalı bir “özgürleşme felsefesi” olduğunu vurgulamak gerekir. Açık ki, liberal teori “piyasa ekonomisi” savunusunda “bireysel özgürlük” savunusunda olduğu kadar güçlü değildir. Mükemmeliyetçi tasavvurlardan kaçınmayı kendine şiar edinen birçok liberal, bu güçsüzlük ya da kırılabilirliği bir özgürleşme jesti olarak kavrama eğiliminde olacaktır. Gerçekten de Aydınlanmanın kurucu felsefesi olarak liberalizm, Aydınlanma döneminden günümüze özgürlüğün bireyci ve negatif muhtevasının istikrarlı bir taşıyıcısı olmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Liberalizm, Piyasa Ekonomisi, Negatif Özgürlük, Özgürlük, Kendiliğinden Doğan Düzen.

## FREE MARKET ECONOMY AND FREEDOM

### ABSTRACT

This study aims to analyze and question the conception of free market economy -which features one of the fundamental elements of liberal theory- and its essential relationship with freedom. This analysis/questioning also serves as an analytical framework with regard to the liberal postulation of agent-structure problematique, which marks one of those most significant arguments of political philosophy. “The principle of individual freedom” constitutes the core of liberal philosophy. This principle underlies the whole set of liberal institutions and values. It is possible to perceive liberalism’s understandings of spontaneous order and free market economy as the translated versions of individualism and freedom principles into the domains of social and economic life. The claim that the market, as a medium where the freedoms flourish, is the only social devise to combine the freedom -as a concept of individual preference developed by the humankind- and efficiency holds a vital significance in liberal theory. Nevertheless, it must be emphasized that the liberal

\* Dr. Sayıştay Uzman Denetçisi, muratince@sayistay.gov.tr

theory is not a conception of society or economy originally based on free market economy but rather it is a “philosophy of liberation” based on individual freedom and spontaneity. It is quite apparent that the liberal theory in its defense of “free market economy” is not as strong as in its defense of “individual freedom”. Many liberals, who adopt keeping away from perfectionist understandings as an ultimate principle, will tend to conceive this weakness or fragility as a gesture of liberation. Indeed, as the founding philosophy of Enlightenment, liberalism has been a consistent champion of the individualist and negative content of freedom from Enlightenment to today.

**Keywords:** Liberalism, Free Market Economy, Negative Freedom, Freedom, Spontaneous Order.

## **GİRİŞ**

Liberal felsefenin özünü “bireysel özgürlük ilkesi” oluşturur. Tüm liberal kurum ya da değerlerin temelinde bu ilke yatmaktadır. Bu ilkeye bağlı kalmanın doğal bir sonucu olarak liberaller, bütüncül (kollektif) bir özgürlük anlayışı geliştirmemişlerdir. Ancak bu tespit, liberal bir toplumsal/ekonomik özgürlük tasarımı söz edilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Zira liberaller toplumsal özgürlüğü, tek tek bireylerin özgürlüğünün tümevarımsal bir çıkarımı olarak kavramaktadırlar. Buna göre, özgür bir toplum, o toplumu oluşturan bireylerin tümünün özgür olduğu bir toplumdur. Hâlbuki kolektivistler özgür bir toplumun, o toplumu oluşturan özgür bireylerin toplamından daima daha fazla bir şey olduğunu düşünmektedirler.

Bireysel özgürlük ilkesiyle toplumsal ve siyasal yaşamın bütüncül düzeni arasında ya da başka bir ifadeyle özne ile yapı arasında nasıl bir ilişki kurulduğu meselesi, liberal teorinin en can alıcı meselelerinden biridir. Liberalizme yönelik birçok eleştiride itiraz konusu edilen ana temanın bireysel özgürlük ilkesinden ziyade liberalizmin kurgulamakta olduğu toplum modeli olması, meselenin önemini bir kat daha artırmaktadır. Liberal teoride özne-yapı ilişkisinin nasıl konumlandırıldığını belirlemeye yönelik en elverişli analiz çerçevesini, kuşku yoktur ki, bireysel özgürlük ile piyasa ekonomisi arasındaki ilişkiler yumağı oluşturmaktadır. Meselenin önemi yine şuradan kaynaklanmaktadır ki, liberal bir toplum modelinin savunulabilmesi, büyük ölçüde özgürlük ile piyasa ekonomisi arasında kurulan makul ve tutarlı bir ilişkinin savunulabilir olmasına bağlıdır. Öyle ki, bir toplumsal müessese olarak piyasa ekonomisinin yokluğunu veri alan olası bir siyasal liberalizm savunusunun “liberal” sıfatını taşıması son derece güçtür.

Bu çalışma, liberal düşüncenin temel unsurlarından biri olan piyasa ekonomisi kavrayışını ve onun özgürlükle olan zorunlu ilişkisini incelemeyi ve sorgulamayı amaçlamaktadır. Doğal olarak bu inceleme/sorgulama, aynı zamanda yukarıda belirtilen özne-yapı ilişkisinin liberal konumlandırılışına ilişkin bir analiz çerçevesi de sunmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde piyasa ekonomisinin mahiyeti

belirlenmekte, ikinci bölümünde piyasa ekonomisi ile özgürlük arasındaki ilişki irdelenmekte, üçüncü bölümde piyasa ekonomisine yönelik belli başlı eleştiriler özetlenmekte ve son olarak dördüncü bölümde de piyasa ekonomisine yönelik eleştirilere liberallerce verilen yanıtlar ele alınmaktadır.

## 1. PİYASA EKONOMİSİ

Piyasa ekonomisi, liberal düşüncenin temel unsurlarından biridir. Liberalizmin felsefi bir düşünce geleneği ya da ekonomik/siyasal bir teori biçiminde algılanmasına bağlı olarak öne çıkartılan noktalar farklılık arz etmekle birlikte, liberal düşünürlerin görüşleri sistematik bir biçimde ele alındığında, “serbest piyasa ekonomisinin” liberal düşüncenin en ayırt edici ortak temalarından biri olduğu görülür. Nitekim doğal hukuk, doğal haklar, özgürlük, doğal düzen, bireycilik, özel mülkiyet, devletin sınırlılığı, müsamaha, özel hayat, gönüllü işbirliği, barış, adalet gibi geleneksel liberal değer ya da kavramlarla “serbest piyasa ekonomisi” arasında zorunlu bir mantıksal bağlantı olduğu sıklıkla vurgulanmıştır (Yayla, 2000b: 127).

Piyasa ekonomisini özellikle iktisadi terimlerle açıklama eğilimleri, onun öncelikli olarak toplumsal bir müessese olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesine yol açmıştır.<sup>1</sup> Gerçekte piyasa ekonomisi kavrayışı, liberal düşüncede köklü bir yere sahip olan “kendiliğinden doğan düzen”<sup>2</sup> anlayışının mübadele ilişkileri alanındaki tezahürlerinden biridir. Burada geçen mübadele ilişkileri deyiminin ekonomik ve ticari ilişkilere hasredilemeyeceği açıktır. Zira kendiliğinden doğan düzen anlayışı, hem toplumsal hem de ekonomik içerimleri olan kuşatıcı bir anlama sahiptir. Nitekim Atilla Yayla’ya göre, kendiliğinden doğan düzen çeşitli veçheleri olan bir sosyal ilişkiler düzenidir ve ekonomik hayat bunlardan yalnızca biridir, kesinlikle hepsi değildir (Yayla, 2000b: 161). Norman Barry de piyasanın, bireyler tarafından arzularının etkili biçimde tatminin bir mekanizması olarak kendiliğinden geliştirilen bir sosyal kurum olduğuna işaret etmektedir: “Piyasalar, eşyaların ve hizmetlerin nisbi fiyatlarına bağlı olarak mübadele edilmesiyle ilişkilendirilir; buna rağmen, bu

1 Piyasanın ekonomist bir perspektifle ele alınarak devlet, piyasa, hane ve şirketten oluşan kurum ya da aktörlerin ilişkiler ağına indirgenmesi gerek piyasa savunucularının gerekse de piyasa eleştirmenlerinin sıklıkla yaptığı bir hatadır. Piyasa toplumlarında doğrudan ya da dolaylı olarak ekonomik yaşamın merkezinde olan ekonomik ve ekonomi dışı örgütlenmeler bulunmaktadır. Süzgelimi ticari olmayan bilimsel topluluklar buna bir örnektir. Bilimsel topluluğun ürünleri modern dünyanın ekonomik yaşamı için merkezi bir önem taşır. Yine de birçok liberal düşünür piyasanın salt ekonomik ilişkiler ağına indirgenemeyecek toplumsal bir müessese olduğu konusunda hemfikirdir. Konunun eleştirel bir tartışması için bkz. (O’Neill, 2001: 13-14).

2 Yayla, klasik liberalizmin temel unsurlarını dört başlık altında sınıflandırmakta ve “kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisini” ortak bir unsur olarak ele almaktadır. Ona göre, klasik liberalizmin diğer unsurları; “bireycilik”, “özgürlük” ve “hukukun hâkimiyeti ve sınırlı devlet”tir (Yayla, 2000b: 127-177).

onların tek özelliği/biçimi değildir. Mesela, fikirler ve değerlerde de piyasalar olabilir ve aşikârdır ki demokratik siyasi sistemlerde oy piyasaları vardır” (Barry, 2004b: 73).

Klasik liberalizmin kendiliğinden doğan düzen anlayışını Locke’un doğal haklar düşüncesinden çıkartmak mümkündür. Her insanın doğuştan sahip olduğu hayat, özgürlük ve mülkiyet hakları Locke’un izinde yorumlandığında, kendiliğinden doğan düzen anlayışıyla karşılaşılır. Yayla bunu şu şekilde açıklamaktadır: “Her bireyin hayatını idame ettirmek için gerekli eylemleri yapmak hakkı vardır. Bireylerin özgürlüğünün korunmasındaki en önemli nokta, siyasal toplumun oluşturulmasından sonra, onların siyasal yönetime karşı korunmasıdır. Devletin bireylerin hayatına müdahalesi sınırlanmalıdır ve bireylerin ne devletin ne de başka bireylerin tecavüz edebileceği bir özel alanı vardır. Mülkiyet ise, hayat ve özgürlük haklarının sözde kalmanın ötesine geçerek bir anlam kazanması, somut haklara dönüşebilmesi için kaçınılmaz olarak var olması gereken bir haktır. Eğer bu haklar varsa, böyle yorumlanıyor ve uygulanıyorsa ortaya çıkacak düzen, kendiliğinden doğan düzen olacaktır” (Yayla, 2000b: 155).

Klasik liberal gelenekte kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi anlayışının en veciz ifadelerinden birini Adam Smith’in meşhur “görünmez el” (invisible hand) metaforunu kullandığı şu satırlarında görmek mümkündür;

“Her insan, sürekli olarak, sahip olduğu sermayeye en yüksek kazancı sağlayacak alanları araştırır. Ferdin peşinden koştuğu kazanç, toplumun değil kendisinin kazancıdır. Kendi çıkarını kollayarak işe koyulan insan, farkında olmayarak, toplumun da çıkarlarına en uygun düşen alana yatırım yapar. O halde kendi çıkarı peşinde koşan insan, görünmez bir el yardımıyla, başlangıçta hiç düşünmediği toplumsal bir amaca hizmet eder” (Smith, 1976: 477).

Adam Smith’in görünmez el metaforuyla betimlediği ve açıkça merkezi bir planlamanın ya da kumandanın konusu olmadığı anlaşılan şey, gerçekte fiyat mekanizmasından ibarettir. Buna göre, özel mülkiyete ve sözleşme özgürlüğüne dayalı bir ekonomide, piyasa fiyatları, kendi çıkarlarını düşünen bireylerin eylemleriyle toplumun refahını bütünleştirir, ahenkli bir hale getirir.

Klasik liberalizmin en önemli yorumcularından biri olan F. A. Hayek, fiyat mekanizmasının harikulade bir işleyişe sahip olduğunu belirtmektedir. Zira fiyat mekanizması, üzerinde anlaşmaya varılan hedefler veya çıkarılacak talimatlar gerektirmemekte ve herhangi bir bilince sahip olmamakla beraber binlerce çeşitlilikteki malı en verimli kullanım terkibine yöneltilmektedir (Hayek, 1948: 87). Yine Hayek’e göre, piyasanın, ortak amaçlar hiyerarşisine hizmet etmeyen, ama her kişinin kendi bireysel amaçlarını takip ederken diğerleriyle karşılıklı olarak yardımlaşarak işbirliği yapabildiği kendiliğinden işleyen bir düzeni vardır ve bu düzenin işleyişinden daha fazlasını istemek makul değildir (Hayek, 1948: 42). Benzer bir argüman çağdaş liberalizmin güçlü simalarından Barry tarafından da dile getirilmektedir. Barry, piyasanın bireysel istekleri belirlemenin ve tatmin etmenin bir aracı olduğunu ve

mantıksal olarak bir dizi sahiplik/mülkiyet sistemiyle uyuşabildiğini kaydetmektedir. Ona göre, piyasa sistemi, özünde, bir âdemi merkezîyetçi (merkezileşmemiş) süreçte bireylere zevkler, üretim teknikleri, kaynaklar ve benzeri konularda bilgi nakletmeye yarayan bir işaret (sinyal) cihazıdır (Barry, 2004b: 74).

Liberal teori, piyasa ekonomisinin ana alternatifinin (ya da mefhum-u muhalifinin) “kumanda ekonomisi” ya da “planlı ekonomi” olduğunu vurgular. Henry Hazlitt’e göre, ekonomik hayatı organize etmenin yalnızca iki yolu vardır. İlkinde, ailelerin ve bireylerin gönüllü tercihleri ve gönüllü işbirlikleri ekonomik hayatı organize eder. Bu düzenlemeye “serbest piyasa” denir. Diğerinde ise, bir diktatörün emirleri bunu yapar. Buna ise, “kumanda ekonomisi” adı verilir (Hazlitt, 2004: 89). Dünya gerçekliğinde, bu iki modelden hiçbirisi saf haliyle karşımıza çıkmamakta, genellikle her ülkede bu iki modelin bir karışımına rastlanmaktadır (Yayla, 2004a: 139). Ancak Hazlitt, eğer ekonomik sistem serbest piyasa ekonomisi ile kumanda ekonomisinin bir karışımı ise bu ekonominin kumanda bölümünün sürekli genişleme eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. Hazlitt’e göre, kumanda ekonomisinde görülen genişleme eğilimi daima politik voluntarizm ya da müdahalecilikle ilişkiliyken, piyasa güçlerinin gelişiminde kendiliğindenlik vasfı çok daha belirgindir (Hazlitt, 2004: 90-91).

Gwartney ve Stroup’a göre, ekonomiyi merkezi planlama yöntemiyle düzenlemeye eğilimli kişilerin “görünmez el ilkesi”ni kavrayabilmesi çok güçtür. Zira onlar, kaynakların verimli bir biçimde kullanılabilmesi için merkezi bir otoritenin müdahalesinin şart olduğunu düşünürler: “Oysa “görünmez el ilkesi”, böyle bir şeyin gereksizliğini vurgular. Özel mülkiyetin ve mübadele özgürlüğünün olduğu bir ekonomide piyasa fiyatları milyonlarca tüketici, üretici ve kaynak sahibinin tercihlerini kendiliğinden derler toplar ve birbirleriyle uyumlaştırır. Fiyat sistemi, tüketicinin tercihleriyle birlikte, maliyetle, zamanlamayla, kuruluş yeri seçimiyle ve merkezi bir otoritenin tek başına algılayamayacağı kadar çok sayıda konuyla ilgili bilgiler sağlar” (Gwartney ve Stroup, 2004: 20).

Liberallere göre, piyasa ekonomisini kumanda ekonomisinden ayıran en önemli hususlardan biri, piyasa ekonomisinin tek bir amaçlar ve değerler skalasına dayanmamasıdır. Kumanda ekonomisinin aksine piyasa ekonomisi, aynı anda birbirinden farklı hatta birbiriyle çatışma içinde olabilen çok sayıda amaç ve değerlerin izlenmesine ve benimsenmesine imkân tanır. Bu niteliğiyle piyasa ekonomisi, “gücün temerküzünü önleyen bir yöntem olarak bireylerin ve birey gruplarının otonom varlıklar hüviyetiyle kalabilmelerini ve böylece onlardan oluşan sivil toplumun ortaya çıkabilmesini ve ayakta kalabilmesini sağlar” (Yayla, 2004a:145). Buna karşılık kumanda ekonomisinin merkezi planlama mantığı güç temerküzünü zorunlu kıldığından, bu zorunluluk uzun vadede sivil toplumun kamusal alan içinde bütünüyle massedilmesini ve böylelikle topluma tek bir amaçlar ve değerler skalasının empoze edilmesini kaçınılmaz hale getirir. Bu olgu, kumanda ekonomisi ile yönetilen ülkelerin neden zamanla totalitarizme sürüklendiklerini de açıklar mahiyettedir.

## 2. PİYASA EKONOMİSİ VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

Liberalizmin kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi anlayışını, bireycilik ve özgürlük ilkelerinin toplumsal ve ekonomik ilişkiler alanına tercüme edilmiş ifadeleri olarak okumak mümkündür. Başka bir deyişle, bireycilik ve özgürlük ilkelerinin doğal sonucu, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi anlayışı olmaktadır. Bireysel özgürlükle piyasa düzenine dayalı özel mülkiyet arasında özel bir ilişki olduğu tezi, klasik liberallerce sıklıkla savunulan bir tez olmuştur. Bu tezin dayandığı temel argümanlardan biri, piyasa düzenine dayalı özel mülkiyetin olmadığı bir yerde bireysel özgürlükten (ve aynı zamanda özgürlüğün olası başka biçimlerinden de) söz edilemeyeceği şeklindedir.

### 2.1. Liberal Özgürlük Anlayışı

Klasik liberal gelenek, özgürlüğü negatif edimli bir hak olarak tanımlamıştır: Birey, istediği kişi olmakta ve istediği gibi hareket etmekte özgürdür, ama başkalarının özgürlüğüne müdahale etmemek şeklinde negatif bir ödev ile yükümlüdür. Bu yargı, genel olarak liberal-negatif özgürlük anlayışını yansıtır. Birey ve bireycilik, liberal-negatif özgürlük anlayışının temel değerleridir. Buna göre birey, kendini ve amaçlarını gerçekleştirmek için ihlal edilemez özel alana ve dokunulmaz “kişilik” haklarına sahiptir.

Liberal teoride negatif özgürlük kavramının farklı tanımlamalarına rastlanır. Isaiah Berlin negatif özgürlüğü, bir bireyin istek ve amaçlarının gerçekleştirilmesi önündeki potansiyel tüm dış “engellerin yokluğu” (Berlin, 1969: 165) olarak tanımlamışken, Hayek’te negatif özgürlük asıl olarak “zorlamanın yokluğu”dur (Hayek, 1960: 11-12). Rothbard ise negatif özgürlüğü, “bireyin kendisine, mülkiyetine ve mülkiyetinden kaynaklanan haklarının tüm türevlerine fiziksel bir tecavüzün olmaması” (Rothbard, 2002: 218) şeklinde tanımlamıştır. Bunlara “müdahalesizlik”, “sınırlamaların yokluğu” ya da “kısıtlanmamışlık” şeklindeki tanımlar da eklenebilir.<sup>3</sup> Liberal teori açısından bakıldığında, bu tanımlamalar arasında gerçekte yapısal bir farklılık bulunmamaktadır. Zira tüm bu ve benzeri tanımlamaların ortaklaşa paylaştığı, dolayısıyla negatif özgürlük kavramının özünü oluşturan temel fikir; bireyin başkaları ve devlet tarafından asla müdahalede bulunulmaması gereken özel bir alana sahip olduğu fikridir. Liberal-negatif özgürlük tanımına ilişkin daha geniş

3 Çoğu liberal düşünür, bireyin özgürlüğünü engelleyen başkalarının kasıtlı eylemleri olduğunu ve bilinen anlamda özgür olmamanın örneklerinin bu türden olduğunu dile getirir. Ancak Barry’ye göre, bu zorunlu olarak böyle değildir. “Bir kimsenin başka birisini yanlışlıkla bir odaya kilitlemesi durumunda olduğu gibi, kişinin özgürlüğünün başka birisinin eylemleri tarafından kasıtlı olmayan bir şekilde sınırlanabileceği ileri sürülmüştür” (Barry, 2004a: 217). Barry, bu tür örneklerin sosyal ve siyasi teorisyeni fazla ilgilendirmediğini; çünkü onun asıl derdinin siyasi ve başka otoritelerin özgürlüğe getirdikleri sınırların haklılığıyla ilgili olduğunu (ve kastın da bununla bağlantılı olduğunu) vurgular. Ona göre, özgürlük, zorlamanın yokluğudur. “Özgür insanların eylemleri, başkaları tarafından bilinçli olarak belirlenmiş olmayan eylemlerdir” (2004a: 223).

çerçevede yürütülen tartışmalar, neyin “engel”, neyin “müdahale”, neyin “sınırlama” ya da neyin “zorlama” sayılıp sayılmayacağıyla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır.

Liberal-negatif özgürlüğün önemli bir özelliği de dışsal bir özgürlük kavrayışını içermesidir. Klasik liberallerin özgürlüğü özcü ve faydacı yaklaşımlarla temellendirme çabaları (Locke ve Mill) bir yana, liberaller, özgürlüğün metafizik/içsel temellendirmelerine büyük ölçüde karşı çıkarlar. Özgürlük, insanın doğuştan sahip olduğu bir takım gizemli olanaklar, yetiler ya da potansiyellerle ilgili olmaktan çok, dış dünyanın (toplumsal, siyasal ve ekonomik yaşamın) dolayımını gerekli kılan ve kazanılması için uğraş verilmesi gereken pratiklerle ilişkilidir. Başka bir deyişle, özgürlük insanlar arası, toplumsal bir olgudur, doğal-fiziki bir olay değildir. Özgürlük sorunu, toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan belirli sınırlama, engelleme ya da müdahaleler bağlamında anlam kazanır. Yayla'nın Hayek'in özgürlük anlayışı ile ilgili olarak belirttiği üzere; “İnsanın fiziksel dünyayla ve hatta kendi iç dünyası ve zihni ve fiziksel yetenekleriyle olan ilişkisi, özgürlük çerçevesinde mütalaa edilebilecek konular değildir, özgürlük doğal-fiziksel değil, sosyal bir olaydır, ancak sosyal ilişkiler bağlamında var veya yok olabilir” (Yayla, 2000a: 22).

Rasyonel özerk birey düşüncesi liberal teoride önemli bir yer tutmakla birlikte, liberaller makro planda akılcı toplum düşüncesine ve toplumsal ve siyasal yaşamın akılcı düzenlemelere konu edilmesine karşı çıkarlar. Bu yaklaşımın ardında, Hume geleneğini izleyen liberallerin insan aklının sınırlı olduğuna ilişkin düşüncesi yatar. Özgürlüğü güç, yetenek ya da iktidar ile ilişkili bir değer olarak gören pozitif özgürlük anlayışına karşılık negatif özgürlük savunusunun gerisinde de aynı Hume'cu anti-rasyonalist/emprisist ilke gizlidir. Özgürlük doğru şeyi yapmak veya değerli amaçları gerçekleştirmeye çalışmak değildir. “Özgürlüğünü değersiz etkinliklerde tüketen bir kimse potansiyellerini en yüksek noktasına çıkaran bir kimse kadar özgürdür” (Barry, 2004a: 219). Buradaki fikir, özgürlüğün zorunlu olarak hatalı davranma veya yanlışlar yapma özgürlüğünü de içerdiği. Bu da insanların hatalarından bir şeyler öğrenebilecekleri ve toplumsal ilerlemenin buna bağlı olduğu düşüncesiyle yakından ilişkilidir.

## 2.2. Özgürlük ve Özel Mülkiyete Dayalı Piyasa Düzeni

Klasik liberallere göre, özgürlük ve özel mülkiyet çok yakından ilişkili kavramlardır. 18. yüzyıldan günümüze klasik liberaller, özel mülkiyete dayalı, herkese kendi hayatını dilediğince yaşama (emek ve sermayesini dilediğince kullanma) olanağı tanıyan ekonomik bir sistemin bireysel özgürlükle eşsiz bir biçimde uyumlu olduğunu vurgulamışlardır.<sup>4</sup> Esasen klasik liberaller ve liberteryenler, özgürlük ve

4 Buradaki uyum fikri, liberal özgürlüğün klasikleşmiş savunusunu yapan J.S. Mill tarafından da işlenmektedir. Ona göre, bireysel özgürlük ilkesi en az sözde serbest ticaret doktrini kadar (eşitlikçi) somut temellere dayanır (Mill, 2004: 159). Ne var ki, Mill'in altını çizdiği önemli bir husus, bireysel özgürlük ile ekonomik özgürlüğün meşruluk temellerinin birbirinden bütünüyle farklı olduğudur. “Principles of Political Economy”de Mill, bireysel özgürlüğün özel mülkiyet olmaksızın gelişip gelişemeyeceğine dair sorunun tartışmaya açık olduğunu vurgulamıştır (Mill, 1976: 210).

mülkiyetin bir bakıma aynı şey olduğunu sıklıkla ileri sürmüşlerdir; örneğin özgürlük haklarını da içeren tüm hakların mülkiyetin biçimleri olduğu veya mülkiyetin kendi başına özgürlüğün bir biçimi olduğu öne sürülmüştür (Steiner, 1994: 209-40). Özel mülkiyete dayalı piyasa düzeni böylece özgürlüğün somutlaşması olarak görülmüştür (Robbins, 1961: 104). İnsanlar sözleşme yapmakta, emeklerini satmakta veya yaptıkları tasarrufu dilediklerince yatırıma dönüştürmekte serbest olmadıkları sürece gerçekten özgür değildirler. Barry'ye göre, özel mülkiyetin varlığının kişisel özgürlüğün yeterli bir şartı olduğu düşüncesi kesinlikle doğru değildir. "Nitekim, özel mülkiyete izin verdiği halde, ifade özgürlüğünün bütün biçimlerini yasaklayan pek çok otoriter rejim örneği vardır. Bununla beraber, deneyimler özel mülkiyetin özgürlük ve (kişisel) bağımsızlık için zorunlu bir şart olduğunu düşündürmektedir" (Barry, 2004a: 220).

Klasik liberaller, özgürlük ve özel mülkiyetle ilgili ikinci bir argüman öne sürmüşlerdir. Kazanç özgürlüğü üzerinde durmak veya özel mülkiyeti insan özgürlüğünün sadece basit bir unsuru olarak ele almak yerine bu ikinci argüman, özel mülkiyetin özgürlüğün korunması için tek etkili araç olduğunu vurgular. Buradaki fikir, özel mülkiyete dayalı serbest piyasa ekonomisinden kaynaklanan iktidar çözümlenmesinin kişilerin özgürlüğünü devlet müdahalesine karşı koruyacağı fikridir. Hayek bu konumu şu argümanla savunur: "Basın araçları devlet kontrolündeysen basın özgürlüğü olmaz, ihtiyaç duyulan yerler kontrol altındaysa toplanma özgürlüğü olmaz, ulaşım araçları devlet tekelindeyse seyahat özgürlüğü olmaz" (Hayek, 1978: 149).

Özgürlüklerin yeşerdiği bir alan olarak piyasanın insanlığın geliştirmiş olduğu kişisel tercih anlamında özgürlük ile etkinliği birleştiren yegâne toplumsal araç olduğu düşüncesi, liberal teoride can alıcı bir öneme sahiptir. Liberal ekonomik özgürlük, bireylerin serbestçe ve kendi iradeleri ile değer mübadele edebilecekleri bir alana (piyasaya) ihtiyaç duymaları anlamı taşır ve bu alan "özel mülkiyet, sözleşme ve girişim özgürlüğü ve serbest rekabet" gibi bir dizi temel ilkeyle yakından ilişkilidir. Özgürlükle özel mülkiyetin bir bakıma aynı şey olduğu şeklindeki liberteryen tez bir yana, liberal teori, özgürlüğün ancak özel mülkiyet ve piyasa ile anlamlı ve etkin olacağı düşüncesinde büyük ölçüde hemfikirdir. Dolayısıyla kişisel özgürlüklerle ekonomik özgürlükler arasında kopmaz bir bağ vardır.

### 3. PİYASA EKONOMİSİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Piyasa ekonomisine yönelik belli başlı eleştirileri dört başlık altında toplamak mümkündür. Bu eleştiriler piyasa ekonomisinin sırasıyla ahlak, fakirlik, adalet ve özgürlükle ilişkisi üzerinde durmaktadır. Buna göre; piyasa ekonomisinin "laissez-faire"ci ideolojisi ahlaksızlığı teşvik etmekte, servet ve zenginliğin imtiyazlı bir sınıfın (burjuvazi) elinde toplanmasına yol açarak nüfusun büyük bir kesiminin yoksullaşmasına neden olmakta, iktisadi kaynakların eşitsiz dağılımını körükleyerek



adaletsizliğe yol açmakta ve tüm bunların bir sonucu olarak da bireysel ve toplumsal özgürlüğü yok etmektedir. Aşağıda bu eleştiriler kısaca özetlenecek ve izleyen bölümde bu eleştirilere piyasa ekonomisi taraftarlarınca verilen yanıtlar ele alınacaktır.

Piyasa ekonomisine yönelik eleştiriler genellikle bu modelin rasyonalist/mükemmeliyetçi bir toplum tasavvuru üzerine kurulu olduğu şeklinde yaygın bir kaniya dayanmaktadır. Bu çerçevede piyasa güçlerine neredeyse bir tanrısallığın izafe edilmekte olduğu düşünülmemekte ve ahlaki kaygıları olmayan bireylerin bencilce girişimlerinden bütüncül bir dengenin<sup>5</sup> açığa çıkmasının beklenemeyeceği fikri (İnsel, 2001: 10-19) sıklıkla vurgulanmaktadır. Liberal düşüncenin mükemmeliyetçi argümanlardan bütünüyle bağımsız olmadığı ortada olmakla birlikte, piyasa ekonomisine yönelik eleştirilerde özellikle “bencil birey prototipi”nin ya da “spekülatif denge fikri”nin öne çıkarılmakta olması, buna karşılık piyasa ekonomisinin özünü oluşturan özgür bireyin davranışlarından açığa çıkması umulan düzenliliklerle (catalactics)<sup>6</sup> pek ilgilenilmemesi, diğer bir anlatımla liberal siyasal/toplumsal süreçlerin özgürleştirici bir belirsizlik retoriğiyle ya da praksiyesiyle olan olumsal ilişkisinin göz ardı edilmesi, liberal düşünürlerin sıklıkla indirgeyici olmakla suçladıkları eleştirel bir tema olagelmıştır.

Piyasa ekonomisine yönelik en sık dile getirilen eleştirilerden birincisi, piyasa ekonomisinin kurumlarının ve mübadele ilişkilerinin ahlaki temellere dayanmadığı veya ahlaksızlığı teşvik ettiği yönündedir. Bu eleştirinin temelinde ahlaki kaygılardan uzak bir şekilde sadece kazanç hırsıyla hareket etmekte olan “bencil birey” prototipi yatmaktadır. Buna göre, piyasa ekonomisinin bencil aktörleri kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmemekte; kişisel menfaatlerini gerçekleştirmek için, hiçbir kural tanımadan, ahlak (ve hukuk) kurallarını hiçe sayarak amansız bir ekonomik faaliyete girişmektedirler. Bu nedenledir ki, piyasanın bir güç tarafından kontrol edilmesi; insanların menfaatleri uğruna ahlak tanınamazlık yapmalarının, ahlak kurallarını

5 Piyasa ekonomisinin, bütün ekonomik planların eksiksiz biçimde koordinasyonu anlamında “mükemmel bir denge” fikrini içerdiği yönünde yaygın bir kanaat vardır. Barry bu kanaatin yanlış olduğunu; piyasanın bir dengeden ziyade bir süreç olarak görülmesi gerektiğini ve bu sürecin kar motifli ve girişimcilik olmadan işleyemeyeceğini belirtmektedir. Barry’e göre, piyasa süreci teorisinde mübadele sistemi, bir anlamda, daima dengesizlik halindedir. “Piyasa bir “keşif tarzı/usulü”dür, bu usul yoluyla, dur durak bilmeyen bireyler, daima, insan ihtiyaçlarını tatmin etmenin yeni yollarını ararlar. Gerçek dünyada mükemmel (tam) rekabet bir hayaldir. Çünkü her zaman düzeltilecek fiyat farkları vardır” (Barry, 2004b: 75-77).

6 Barry, Hayek’e atfen, “catalactics” kavramının bireysel insan davranışlarının niyetlenmemiş/amaçlanmamış sonuçlarını ifade etmede “ekonomi” kavramından daha iyi bir kavram olduğunu belirtir. Ona göre, catalactics kavramı, bütün ekonominin bildiğimiz anlamdaki etkinliğiyle değil, bireylerin kendi emek ve mülkiyetlerini kişisel gayelerini gerçekleştirmek/geliştirmek amacıyla mübadele etme serbestisine sahip olduklarında zuhur etmesi beklenen düzenliliklerle meşgul olur. “Catalactics dünyası bütün ekonominin davranışı (genel gidişatı) ile ilgilenen makro iktisattan ziyade küçük firmalar ve bireysel tüccarlarla ilgilenen mikro-ekonominin dünyasıdır” (Barry, 2004b: 74-75).

ihlal etmelerinin engellenmesi gereklidir. Ayrıca piyasa sistemine egemen olan rekabetçi yarış da ahlakın altını oyan bir yıkıcılığı beraberinde getirdiğinden, piyasa güçlerinin amansız rekabeti mutlaka sınırlandırılmalıdır (Yayla, 2004b: 3-4).

Ahlaki açıdan piyasa ekonomisi eleştirilerinin iki temel iddiaya dayandığını söylemek mümkündür: Birincisi, piyasa ekonomisinin “kamusal malları” sağlamada başarısız olduğu iddiasıdır. Buna göre, sömürüye yol açmayacak ve işbirlikçi rekabeti yozlaştırarak onu açgözlülüğe dönüştürmeyecek güvenilir bir mübadele sisteminin kurulması için adil bir işleyişin birincil kurallarının kamusal olarak düzenlenmesi gerekir. Nitekim kendi çıkarlarını düşünen öznelere kurallara uymayı her zaman kendi yararlarına bulmayacakları açıktır. Öne sürülen ikinci iddia, topluluk düşüncesine dayanmaktadır. Buna göre, piyasanın bencilliği, geleneksel kurumlara ve parasal işlemlere kolayca transfer edilebilir olmayan uygulamalara sempati gibi asli toplumsal değerlerin zayıflamasına yol açmaktadır (Barry, t.y.: 49-50).

Piyasa ekonomisine yönelik ikinci bir eleştiri, bu modelin nüfusun büyük bir kesimini fakirliğe sürüklediği, başka bir deyişle fakiri daha fakir, zengini ise daha zengin hale getirdiği yönündedir. Bunun iki alanda vuku bulduğu iddia edilmektedir: Birincisi, ülke içindeki fakirlerle zenginlerin durumu karşılaştırılmakta, milli gelirden alınan pay bakımından zengin kesimlerle fakir kesimler arasındaki orantısızlıklara dikkat çekilmektedir. İkinci olarak ise küreselleşme sürecine yapılan atıfla, zengin ülkeler ile fakir ülkeler arasındaki gelir uçurumunun giderek büyüdüğünden söz edilmektedir (Yayla, 2004b:13). Bu eleştirinin temelini tekelleşme sürecinin piyasa sisteminin içkin bir özelliği olduğu tezi oluşturmaktadır. Marksistler tarafından savunulan bu teze göre, asıl dinamizmini emek-sermaye çatışmasından alan piyasa sistemi servet ve zenginliğin giderek belirli eller altında toplanmasını beraberinde getiren bir tekelleşmeye maruz kalacak ve sistem uzun vadede kendi iç çelişkileri sonucu çökecektir (Bottomore, 2005: 336-339). Bu yaklaşımda, işçi sınıfının kendi emeğinin ürününden yoksun kalarak (yoksullaşarak) sömürü ve yabancılaşmaya maruz kalması kaçınılmaz bir yazgıymış gibi betimlenmektedir.

Piyasa ekonomisine yönelik üçüncü eleştiri, piyasa ekonomisinin servet ve zenginliğin dağıtımında adaletsiz/eşitsiz sonuçlar doğurduğu yönündedir. Fakirleş(tir)me iddiasıyla yakından ilişkili olan bu eleştiriye göre, piyasa ekonomisi gayri adildir; çünkü emekçilere, işçilere hak ettiğini vermemektedir. Piyasa ekonomisi toplumsal kesimler arasında dengesizlikler yaratmakta; kimilerini refah içinde yüzdürürken, kimilerini sefaletle sürüklemektedir (Yayla, 2004b: 18). Çoğunlukla marksistler ya da sosyalist yazarlar tarafından savunulan bu tezin temelinde de “sosyal adalet” düşüncesi yatmaktadır. Sosyal adalet düşüncesine göre, toplumu oluşturan tüm unsurlarla (birey ya da gruplar) toplum arasındaki ilişkilerin ortaklaşa “iyi”nin gerçekleştirilmesi amacıyla düzenlenmesi gerekir.

Son olarak piyasa ekonomisine yöneltilen dördüncü bir eleştiri, onun özgürlükle olumlu bir ilişkisinin bulunmadığı yönündedir. Bu kapsamda daha da ileri giden bazı eleştirilerde; piyasa ekonomisinin özgürlüğü geriletmeyle kalmayıp onu tamamen ortadan kaldırdığı, insanları köleleştirdiği ve hem ülke içinde hem de uluslararası ilişkilerde saldırganlığı, şiddeti ve tahakkümü teşvik ettiği ileri sürülmektedir. Bu eleştirilere göre, “piyasa ekonomisi tekelleşme ve kartelleşme yoluyla iktisadi güç temerküzünü artırır; bu, bireylerin özgürlük alanını daraltır ve güç sahiplerinin, özellikle de dev şirketlerin bireyleri ve hatta ülkeleri mutlak egemenlikleri altına almasını sağlar” (Yayla, 2004b: 30).

Piyasa ekonomisinin özgürlükle olumlu bir ilişkisinin bulunmadığı tezi, liberal negatif özgürlük anlayışına karşılık pozitif özgürlük savunusunda bulunan marksistler tarafından sıklıkla işlenen bir tez olmuştur. Marksistlere göre, koşullara açık tercihler üzerinde kısıtlamaların olmaması şeklindeki standart liberal özgürlük tanımı, özgürlüğün dar bir yorumunu içermektedir. Marksistler, bu tanımda geçen koşullar deyimiyle her şeyden önce pazar yerinde bağımsızca kavradığı amaçları peşinde koşan tek tek bireylerin kastediliyor olmasına; tercihler deyiminden sadece ajanların gerçekten ne tasarladığının ya da ne seçtiğinin anlaşılmasına ve son olarak da kısıtlamaların sadece kasıtlı müdahalelerden ibaret görülmesine karşıdırlar (Bottomore; 2005: 449). Onlara göre, liberal özgürlük anlayışı, eylemlerin ve toplumsal ilişkilerin anlamı ya da karşılanması gereken ihtiyaçların önemi üzerinde durmak yerine, sadece yararın toplamıyla, elde edilen hazzın miktarıyla ilgilenmekte ve bu yüzden de kendi “iyi” anlayışını seçmekte, kendi çıkar ve ihtiyaçlarını belirlemede serbest bırakılmış bireylerin hayat planları ya da iyi arayışları konusunda tarafsız bir konumda bulunan toplumsal ve siyasal düzenlemelerin yanında yer almaktadır. Halbuki marksistlere göre, modern kapitalist düzen, bireylerin iyi anlayışları karşısında tarafsız kalmak bir yana, onun istek ve eğilimlerini belirlemektedir. Bu nedenle marksistler, liberal tanımda geçen kısıtlama, tercih ve koşullar konusunda marksist özgürlük anlayışının daha kapsamlı kavramlara başvurduğu iddiasındadır. Buna göre, Marx, asıl olarak insanın özgürlüğünü sınırlayan bütünlüklü koşulların ne olduğu üzerinde durmuştur. Marx’ın tüm sistemi de bu sınırların ve koşulların ne olduğunun açıklanması, yorumlanması, varacağı noktalar ve neden değişeceği, değişmesi gerekeceği üzerine kuruludur. Sistemin özünü insan özgürlüğü oluşturmaktadır.

#### **4. PİYASA EKONOMİSİ ELEŞTİRİLERİNE VERİLEN YANITLAR**

##### **4.1. Birinci Eleştiriye (Ahlak Dışılık İddiasına) Verilen Yanıt**

Bu eleştiriye verilen yanıtlara geçmeden önce liberal teorinin özgürlük ve ahlak arasındaki ilişkiyi nasıl ele aldığına kısaca değinmek gerekir. Zira bu konu, piyasa ekonomisi ve ahlak arasındaki ilişkilerin de temel çerçevesini oluşturmaktadır. Bununla birlikte liberal düşünce geleneği, “piyasa ekonomisi ve ahlak ilişkisi”

konusunda “özgürlük ve ahlak ilişkisi” konusunda olduğu kadar müttelik bir tutum sergilememektedir. Bazı liberal yazarlar, piyasanın ahlaki terimlerle açıklanabilecek bir işleyiş düzenine sahip olduğunu, dolayısıyla bir piyasa etiğinden söz etmenin son derece makul olduğunu (Yayla, 2004b: 4) öne sürmekteyken, Hayek gibi bazı liberal yazarlar ise, piyasayı ahlaki terimlerle değerlendirmenin iklimleri ahlaki terimlerle değerlendirmeye benzer olduğunu, dolayısıyla bir piyasa etiğinden söz etmenin anlamsız olduğunu (Hayek,1960: 32-33) düşünmektedirler. Fakat önemle belirtmek gerekir ki, her iki liberal yaklaşımda da piyasanın gayri ahlaki temelleri olduğu savına şiddetle karşı çıkılmaktadır.<sup>7</sup> Aşağıda, özgürlük ve ahlak ilişkisinin liberaller tarafından nasıl ele alındığına kısaca değinildikten sonra, piyasa ekonomisine yönelik birinci eleştiriye verilen yanıtlar ele alınacaktır.

Özgürlüğü iki farklı biçimde -özcü/mükemmeliyetçi ve faydacı yaklaşımlarla- temellendirme yoluna giden liberal öğretisi, bütüncül bir ahlak anlayışı geliştirmemiştir. Bu öğretisi, toplumsal alanda bütüncül bir ahlak anlayışından olduğu kadar, statik bir insan doğası varsayımına dayalı ahlaki temellendirmelerden de özenle kaçınmıştır. Bu nedenle, liberal etiğin birincil sorunu, özgür bireyin davranışlarının ahlakiliği sorunu<sup>8</sup> olmuştur. Esasında liberalizm, ahlaki bir özgürlük nosyonu da geliştirmemiştir. Zira, özgürlük sorununu ahlak sorununun dışında ele alan liberaller, özgür davranış ile ahlaki davranış arasında zorunlu bir ilişki kurmamıştır. Buna göre, erdemli ve doğru davranış kendi başına değerlidir, ama özgür davranış erdemli ve doğru davranış olmak zorunda değildir. Başka bir ifadeyle, ahlaki değer ya da kodlar özgürlüğün değerini arttıran şeyler olarak görülebilir, ancak bunların özgürlükle zorunlu bir ilişkisi yoktur. Zira özgür olmak, aynı zamanda gayri ahlaki davranışlarda bulunabilmeyi de

7 O’Neill, piyasa ekonomilerinin ahlak dışı temellere sahip olduğu şeklindeki kadim önermenin Aristo’ya kadar uzandığını belirtmektedir. Bu kadim önerme şu şekilde ifade edilebilir: “Tam da piyasa ekonomilerinde ekonomik kararlar doğrudan etik kaygılarla sınırlanmadığı için ekonomiler etik olarak savunulamaz durumdadır.” O’Neill’e göre, piyasa ekonomilerinin liberal gerekçelendirmelerinden biri, bu Aristocu itirazı tersine çevirmektedir: “Kararlar ve sonuçların hiçbir etik amaçla belirlenmemesi piyasa ekonomilerinin bir erdemidir. Belirli bir “iyilik” anlayışıyla “iyi”yi geliştirmek kamusal ekonomik ve siyasal kurumların işi değildir. Kamusal kurumların mükemmeliyetçi açıklaması reddedilmelidir. Çoğulcu toplumlarda yaşıyoruz ve bu tür toplumlarda en iyi kurumsal düzenleme, farklı iyilik anlayışları arasında tarafsız kalanlardır. Piyasa, bu liberal tarafsızlık ilkesini gerçekleştiren bir kurumsal düzenleme sunar” (O’Neill, 2001: 18-19). O’Neill’in kaydettiği bu liberal karşı argümanı şu şekilde de ifade etmek mümkündür: Piyasanın asıl erdemi, holistik bir erdem anlayışına dayanmamasıdır.

8 Barry, bu konu hakkında önemli bir tespitte bulunur. Ona göre, özgürlüğün gönüllü, zorlamaya dayalı olmayan eylem olarak anlaşılması insan davranışı hakkında bir tür ahlaki değerlendirme yapılmasını mümkün kılar, dolayısıyla özgürlükle sorumluluk arasında sıkı bir bağlantı vardır. “Bir kimsenin eyleminin tercihin bir sonucu olduğunu söylemek, onun yaptığından farklı bir şekilde eylemde bulunabilecek olduğunu söylemek, yani öznelere rasyonellik ve sorumluluk izafe etmek demektir. Sorumlu rasyonel özne düşüncesinde ciddi zorluklar bulunmakla beraber, böyle bir mefhum olmadan da özgür bir toplum düşüncesi anlaşılabilir” (Barry, 2004a: 218).

içerir. Bireylerin saçma arzularını gerçekleştirme özgürlükleri de vardır. Aksini iddia etmek, bireylere belirli bir ahlaki doğru ya da erdem anlayışının empoze edilmesini savunmak anlamı taşır ki bunun da özgürlükle uzaktan yakından herhangi bir ilişkisi yoktur. Kısacası, “özgürlüğün özü, onun “nötr” bir eylem olanağı veya potansiyeli olmasıdır ve bu eylem olanağı değerler bakımından tarafsızdır” (Erdoğan, 1998: 45).

Yayla’ya göre, piyasa ekonomisi, iddia edildiğinin aksine, ahlakla bir çelişki içinde değildir; ahlakın zaten var olduğu ve fonksiyonlarını icra ettiği bir ortamda yaşamının yanı sıra, ahlaka ihtiyaç duyar ve de ahlaksız davranışı değil, ahlaklı davranışı teşvik eder. Ayrıca, bir ahlak kodunu içselleştirmiş olan bir kimsenin iktisadi faaliyete başlayınca otomatikman bu ahlak kodlarını bir kenara atacağı öne sürülemez. Zira bu kurallar insanın canı isteyince çıkarıp askıya asabileceği, canı isteyince de üstüne alabileceği bir eşya değildir; insanın varoluşunun bir parçasıdır (Yayla, 2004b: 4-6). Güven, sözünde durma, mülkiyete saygı gibi değerler olmaksızın piyasanın işleyemeyeceğine dikkate çeken Barry de “ekonomileştirme”ye yabancı olmayan ve etkin bir kaynak tahsisinin dayandığı evrensel insani değerlerin mevcudiyetinden söz etmektedir. Buna göre, piyasa kapitalizminin her yerde gerektirdiği şey özgürlüktür ve kapitalizm ve piyasa, sözleşmenin kutsallığını ve adil olarak kazanılan mülkiyetin esas itibarıyla ihlal edilemezliğini kabul eden bir genel ahlak yasasına dayanır (Barry, t.y.: 44-60).

Liberaller, “bencillik” ve “kişisel çıkar arayışı” nosyonlarına atfedilen olumsuzlukların da temelsiz olduğunu düşünmektedirler. Nitekim bu nosyonlar, piyasanın ahlaksızlığı teşvik etmekte olduğu savının en dolaysız kanıtları olarak öne sürülmektedir. Ancak bütün piyasa ekonomisi taraftarlarının piyasa ekonomisi teorilerini klişeleşmiş bir “kişisel çıkar arayışı” nosyonuna dayandırmadığı bir gerçektir. Yayla’ya göre, piyasa ekonomisi, kişisel çıkar arayışındaki insan mefhumundan ziyade, Hayek’in formüle ettiği şekilde, kendi bilgi ve imkânlarını kendi ilgi çerçevesi içinde kullanan insan fikrine dayanır. Piyasa ekonomisinin özü, temel iktisadi kararların iktisadi aktörler tarafından desantralize şekilde alınmasıdır (Yayla, 2004b: 8). Barry’e göre, piyasaya ahlaki açıdan yöneltilen düşmanlığın temel nedeni, piyasa sisteminin -en azından yüzeysel olarak- büyük ölçüde kişisel çıkara dayanır görünmesi ve on sekizinci yüzyıldan bu yana piyasa felsefesinin yükselişi denince akla gelen yazarların insan doğasının en az çekici yanını vurgulama eğilimi göstermiş olmalarıdır (Barry, t.y.: 45). Barry’nin sözünü ettiği bu yazarlardan biri de Bernard Mandeville’dir. Mandeville’in “Fable of the Bees” (Arıların Masalı) adlı eserinde dile getirdiği iktisadi başarının ahlakın askıya alınmasına bağlı olduğu iddiası, piyasa ekonomisini ahlaksızlıkla suçlayanların uzun süreli referanslarından biri olmuştur. Mandeville, anılan eserinde ticaret ile erdem arasında bir antitezin var olduğunu öne sürmüş ve açgözlülük gibi şeyleri takdir etmiştir.

Yukarıda sözü edilen Mandeville’den tez bir yana, çoğu liberal, kişisel çıkar arayışının kendi başına kötü bir şey olmadığını düşünür. Birincisi, insanların kişisel

çıkarını azamileştirme peşinde koşan varlıklar olduğunun kabul edilmesi kendi başına bir olumsuzluk teşkil etmez. Kişisel çıkar arayışı hem fitri olarak kötü bir şey değildir hem de bir insani özellik olarak herkese aittir; insan tabiatının bir parçasıdır. İkincisi, kişisel çıkar arayışı peşinde koşmanın kendisi ahlaksızca ve zararlı bir davranış değildir. İnsanların kendilerini düşünmesi meşru ve insanidir. Kişilerin kendi kendini düşünmesi ve kendi başının çaresine bakması, başkalarına yapabileceği en büyük “iyilik”lerden biridir (Yayla, 2004b: 8-9).

Son olarak liberaller, ahlaki yönden piyasa ekonomisi ile kumanda ekonomisi arasında yapılacak bir karşılaştırmanın, ahlaki tahripkârlık bakımından hangi modelin daha önde olduğunu çok daha açık bir biçimde ortaya koyacağını öne sürerler (Yayla, 2004b: 9). Piyasa ekonomisi modelinin salt ahlaki temellere dayalı bir model olmadığı açıktır. Daha önce de belirtildiği üzere bunun temel nedeni, liberal öğretinin “bireysel özgürlük” ilkesini tehdit edebilecek nitelikte bir bütüncül ahlak anlayışı geliştirmemiş olmasıdır. Yine bu nedendir ki liberal öğretinin birincil sorunu, daima özgür bireylerin davranışlarının ahlakiliği sorunu olmuştur.

#### **4.2. İkinci Eleştiriye (Fakirleş(tir)me İddiasına) Verilen Yanıt**

Liberallere göre, piyasa ekonomisi ekonomik faaliyetlerin koordinasyonunun en iyi yöntemi olarak belirlemekte ve bu model ekonomik kaynakların en etkin dağılımını sağlamaktadır. Kaynakların etkin dağılımı ve verimli kullanımı aynı zamanda piyasa ekonomisini en fazla zenginlik ve en çok refah üreten ekonomik sistem haline getirmektedir (Yayla, 2004a: 140). Dolayısıyla, piyasa ekonomisinin fakirleşmeye yol açtığı iddiası dayanaktan yoksundur.

Piyasa ekonomisinin fakirleşmeye yol açtığı tezi, sınıf çelişkilerini tarihsel gelişmenin dinamosu olarak kavrayan marksistler tarafından sıklıkla öne sürülmüş olan bir tezdur. Marksistlere göre, işçi sınıfının kendi emeğinin ürününden yoksun bırakılması (fakirleşme?) tarihsel/toplumsal gelişmenin kaçınılmaz bir uğrağıdır. Tarihsel diyalektik materyalizm ilkelerine göre, sermayenin emek aleyhine palazlanması, kapitalizmi çöküşe sürükleyecek ve komünist devrimi olanaklı kılacak nihai sınıfsal çelişkinin açığa çıkmasının zorunlu koşullarından biridir (Bottomore, 2005: 572-577).

Sınıf çelişkilerinin tarihsel diyalektik evrim sürecini esas alan marksist senaryoya karşılık Yayla, Endüstri Devrimi’nden bu yana, dünyanın hemen hemen her tarafında insanlığın durumunun kötüye değil, iyiye gitmiş olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, bu iyileşmeden sadece zenginler değil, fakirler dâhil, herkes pay almaktadır. Yayla’nın ifadesiyle: “Bugünün fakiri, 1500’lerin krallarından daha iyi bir hayata sahiptir. Bunu sağlayan faktörlerin en önemlisi, engellenmemiş piyasaların doğması ve bütünleşmesidir. Hiç tereddüt etmeden söyleyebiliriz ki, eğer son üç asır açısından bakılırsa, piyasa ekonomisi fakirlik yaratmamış, fakirliği geriletmiştir” (Yayla, 2004b: 14). Erdoğan’a göre ise fakirlik, hem mutlak hem nisbi türlerinin olduğu söylenmekle

beraber, özünde nisbi bir problemdir. Bir ülke iktisaden ne kadar gelişirse gelişsin, nisbi fakirlik içinde bulunan insanlar daima olacaktır. Öyleyse, önemli olan, fakirlerin sayısını azaltmak ve fakirlik çizgisini yukarı doğru çekmektir. Bu da ancak iktisadi büyümeyle yapılabilecek bir şeydir (Erdoğan, 2002: 93-97).

Son olarak Yayla, piyasa ekonomisinin fakirliği çözemeyeceği yolundaki gerçeklere aykırı görüşün ardında “neo-merkantilizm” adını verdiği bir zihniyetin yattığını ifade etmektedir. Ona göre, merkantilist zihniyet, dünyada zenginliğin sabit olduğunu, bundan dolayı, bir tarafın zengin olmasının öbür tarafın fakirleşmesine bağlı olduğunu/sebeplendiğini iddia eder. Piyasa ekonomisinin zengini daha zengin fakiri daha fakir yaptığını iddia edenler, işte bu anlayışa dayanmaktadır. “Oysa dünya ekonomisinin son üç yüz yıllık tarihi, bu iddiayı keskin biçimde yanlışlamaktadır. Üç yüz yıldır bütün dünyanın zenginliği mütemediyen artmakta ve zenginler yanında fakirler de bundan muazzam ölçüde yararlanmaktadır. Fakirlerin artan dünya zenginliğinden yeterince yararlanmadığı her örnekte/ülkede, bunun asıl sorumlusunun baskıcı siyasi yapılanmalar/devletler olduğu görülmektedir (Yayla, 2004b: 17).

### 4.3. Üçüncü Eleştiriye (Adaletsizlik İddiasına) Verilen Yanıt

Piyasa ekonomisinin adaletsizliği teşvik eden bir model olduğu yönündeki eleştiriler genel olarak “sosyal adalet” teorisine dayanmaktadır. Ancak liberal düşünürler, piyasa ekonomisinin bir adalet anlayışını içerdiğini ve bu anlayışın “sosyal adalet” teorisine değil, “usuli adalet” teorisine dayandığını öne sürmektedirler.<sup>9</sup> Yayla’ya göre, piyasanın gayri adil olduğu yönündeki iddialar, genelde piyasa ekonomisini ve özelde onun dayandığı usuli adalet teorisini bilmemekten kaynaklanmaktadır (Yayla, 2004b: 20).

Piyasa ekonomisinin dayandığı usuli adalet teorisinin belli başlı özellikleri şunlardır:

1- Adalet grup, zümre, tabaka, sınıf gibi kolektiviteler arasındaki ilişkilerle değil, bireyler arası ilişkilerle bağlantılı bir olgudur.

2- Adalet geleceğe değil, geçmişe ve bugüne yöneliktir. Başka bir deyişle, adalet, gelecekte adil olduğuna inanılan bir durum yaratmayı hedeflemekten ziyade geçmişte yapılan bir haksızlığı/adaletsizliği gidermeyi hedefler.

9 Adaletle ilgili kuramlar Aristoteles’ten itibaren genellikle iki grupta toplanmaktadır. Bunlar dağıtıcı ve denkleştirici adalettir. Aristoteles’e göre dağıtıcı adalet, şeref ve malların paylaşılmasında herkesin yeteneğine ve toplum içindeki durumuna göre kendine düşeni almasını öngörür. Dağıtıcı adaletin fonksiyonu, kişi ile toplum, kişi ile devlet arasındaki ilişkileri düzenlemektir. Denkleştirici veya düzeltici adalet ise Aristoteles’e göre, bireyler arası ilişkide taraf olanların eşit muamele görmesini gerektirir. Başka bir ifadeyle, denkleştirici adalet bireylerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenler (Güriz, 1994: 6-8). Sosyal adalet ile usuli adalet arasındaki ayrım, dağıtıcı ve denkleştirici adalet ayrımı ile büyük ölçüde uyumaktadır. Bununla birlikte, birbirinden bütünü farklı toplum modellerine ait temel kategoriler olarak sosyal adalet ile usuli adalet arasındaki ayrım, daha çok liberal düşünürler -özellikle Hayek- tarafından geliştirilmiş ve savunulmuştur.

3- Adalet özgürlük gibi negatif bir değerdir; yani bir adaletsizlik olmadıkça adalet arayışı ortaya çıkamaz.

4- Adalet tek tek durumlarla ve kişilerin elde ettiği maddi kazançlarla değil, insanlar arası ilişkilerde adalet kurallarına uyulup uyulmadığıyla belirlenir. Başka bir ifadeyle, adalet kurallarına uygun olan işlem ve davranışlar, taraflar için yarattıkları öznel durumlara ve sonuçlara bakılmaksızın, adil olarak vasıflandırılır (Yayla, 2004b: 21).

Buna karşılık sosyal adalet teorisinde adalet; grup, zümre, tabaka, sınıf gibi kolektiviteler arasındaki ilişkilerle bağlantılı bir olgu olarak telakki edilir. Yayla'ya göre sosyal adalet, grupların elde etmesi gerektiğine inanılan mali/maddi varlıklarla alakalıdır, oysa piyasa ekonomisine dayanan açık toplumda kimin neyi hak ettiğini veya edeceğini önceden bilmenin imkânı yoktur. Ayrıca sosyal adaletin genel/evrensel kurallara bağlanması mümkün olmadığından, bu kuralların değişen zamana, şartlara, ihtiyaçlara göre ve kamu otoritesini kullananlar tarafından sürekli yeniden formüle edilmesi gerekir. Yine Yayla'ya göre, sosyal adaletin bağımsız bir ilkesi olmadığından/olamayacağından, ilkeyi, daha doğrusu geçici sosyal adalet formülünü kuvvet dengesi belirleyecektir. Sosyal adalet geçmişteki bir adaletsizliği gidermeyi değil gelecekte adil olacağına inanılan bir durum yaratmayı hedefleyeceğinden devrimci ve çoğu zaman yıkıcı olacaktır. "Daha çok sosyal adalet daha çok otorite gerektirecek, sosyal adalet söylemini kullananlar topluma daha fazla müdahale edilmesini talep edecek ve dolayısıyla, sosyal adalet gitgide sistemin otoriteryenleşmesine yol açacaktır" (Yayla, 2004b: 23-24).

Liberal düşünürler arasında sosyal adalet anlayışına en ağır eleştiriler Hayek tarafından yapılmıştır. Hayek'e göre, sosyal adalet içi boş/anlamsız ve kötüye kullanılmaya son derece elverişli bir kavramdır. Sosyal adalete olan inancın zamanla kişisel özgürlüğü tahribe yol açacak konumda gören Hayek, bu nedenle sosyal adaleti, özgürlüğü yok edici unsurlardan biri, hatta özgürlük temelli uygarlığın değerlerine yönelmiş en ciddi tehdit olarak değerlendirmiştir.<sup>10</sup> Hayek'e göre, çoğu kişinin sandığı gibi sosyal adalet, daha az şanslı olanlara yönelik iyi niyetin bir ifadesi olmayıp, özel çıkar talebini onaylamamız gerektiğini gösteren dürüstlükten uzak bir ifade tarzıdır (Hayek, 1995: 101).

Sosyal adalet mücadelesi başlangıçta yoksulluğun ortadan kaldırılması gibi övgüye değer bir amaçla hareket etmiş olmasına rağmen, Hayek'e göre, yoksulluğun

10 Hayek, özgürlük anlayışında olduğu gibi adalet anlayışını da bilginin sınırlılığına dayanarak, kendiliğinden doğan düzen içerisinde açıklamaktadır. Ona göre adalet, bilgisizliğimizin eseridir. "Özgür insanlardan oluşan bir kendiliğinden düzende, uygarlığın vazgeçilmez değerlerinden biri olan adaleti mümkün kılan, kuralların uygulanmasının belirli kişiler üstündeki etkileri hakkındaki bilgisizliğimizdir. Özgürlük de, adalet de ancak sınırlı bilgiye sahip insanlar arasında geçerli olabilir, her şeyi bilen insanların meydana getirdiği bir toplumda bu değerlerin hiçbir anlamı olmayacaktır" (Hayek, 1995: 138).



önündeki en büyük engellerden biri sosyal adalet anlayışından kaynaklanmaktadır. Sosyal adalet doğrultusunda düzeltme girişimleri, yoksulların durumunun düzeltilmesine katkıda bulunmaktan çok; yeni ayrıcalıklar, toplumsal hareketliliğe engeller ve gösterilen çabaların akamete uğraması biçiminde daha fazla adaletsizlikler yaratmıştır (Hayek, 1995: 188).

Kısacası, liberallere göre, sosyal adaletin tesisi için piyasa ekonomisinden vazgeçilmesi gerektiğini veya piyasaya ağır müdahalelerde bulunulması gerektiğini savunanlar büyük bir yanılğı içindedirler. Çünkü yeterli zenginlik yaratılmayan hiçbir yerde yeniden dağıtım öngören sosyal adalet politikaları uygulanamaz. “Yeterli zenginliğin olması ise usuli adalete dayanan piyasa ekonomisine doğrudan doğruya bağlıdır” (Yayla, 2004b: 25).

#### **4.4. Dördüncü Eleştiriye (Özgürlüğün Yok Edildiği İddiasına) Verilen Yanıt**

Liberallere göre, özgürlük piyasa ekonomisinin ayrılmaz bir parçasıdır; özgürlüğün olmadığı bir yerde piyasa ekonomisinden söz edilemez. Piyasa ekonomisi, geçekte bireysel özgürlüğün toplumsal/ekonomik ilişkiler alanında tecessüm etmiş bir halidir. Bu nedenle, piyasa ekonomisinin özgürlüğü yok ettiği iddiası, makul bir dayanaktan yoksundur.

Liberal düşünürler, piyasa ekonomisinin özgürlüğü yok ettiği iddiasının, piyasa düzeninin işleyişine ilişkin kötümser bir öngörüye dayandığını öne sürmektedirler. Bu öngörüye göre, piyasa ekonomisi teoride her ne kadar bireysel özgürlük ilkesine dayalı bir model olsa da, pratikte bu model sermayeyi elinde tutan imtiyazlı bir sınıfın (tüccar sınıfının-burjuvazi) kayırılmasına hizmet etmekte (güç temerküzü) ve bu şekilde oluşan tekelci/kartelci yapı bireysel ve toplumsal özgürlüklerin anlamsızlaştığı ve giderek yok olduğu bir düzen ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda piyasa ekonomisine en sık izafe edilen nitelemelerden biri “vahşi kapitalizm”dir. Hâlbuki Barry’e göre, piyasa, hiçbir şekilde, tüccarları bir sınıf olarak kayırma durumunda olmayan gayri şahsi (impersonal) bir sistemdir (Barry, 2004b: 75). Ayrıca, kapitalizm, sadece nispeten önemsiz olan mübadelenin kendisinin özgürlüğün bir ifadesi olması anlamında değil, fakat aynı zamanda (kapitalizmin) devletten bağımsız ekonomik merkezlerin (birimlerin) gelişmesine izin vermesi anlamında da özgürlükle en iyi bağdaşan ekonomik sistemdir (Barry, 2004c: 85).

Yine liberaller, piyasalarda oluşan tekelci yapılanmaların piyasanın işleyişinden değil, hukuk dışı devletçi uygulamalardan, devletçe tanınan imtiyazlardan kaynaklandığını düşünmektedirler. Dolayısıyla tekelleşme ya da güç temerküzü piyasa sisteminin içkin bir özelliği değil, daima piyasa karşıtı güçlerin bir eseridir. Nitekim Yayla’ya göre, piyasa ekonomisi gücün temerküzünü değil, dağılmasını sağlar. İktisadi güç temerküzü asıl kumanda ekonomisinin bir özelliğidir. İktisaden büyümenin kaçınılmaz olarak güç temerküzünü beraberinde getireceğini sananlar, iktisadi güç ile siyasi gücü birbirine karıştırmaktadırlar: “Siyasi güç/otorite zora (polise, askere)

dayanır. Bu güç dışlayıcıdır; yani ikinci bir benzer güce izin vermez; tektir, yani ortak kabul etmez. Bu yüzden aynı anda iki hükümet var olamaz. Siyasal iktidarın el değiştirmesi, iktidardakilerin gidiyor, yeni birilerinin onların yerini alıyor olması demektir. Siyasi güç tam bir doğal monopoldür. Liberal demokrasi işte bu siyasi güç temerküzünü törpülemenin ve sınırlamanın yollarından biridir. Buna karşılık, iktisadi gücün özellikleri siyasi gücünkünden farklıdır. İktisadi güç doğal monopol olmaktan uzaktır. Çok sayıda geniş ve güçlü ekonomik çıkar/iktidar aynı anda aynı bölgede/ sektörde birlikte varolabilir. Yeni bir iktisadi gücün yükselmesi öncekilerin ille de tasfiye edilmesini gerektirmeyebilir -toprak sahibi aristokrazi ile yükselen burjuva-tüccar sınıfının birlikte var olmaya devam etmesi gibi. Piyasa ekonomisi aynı anda birden fazla iktisadi güce varolma imkânı ve alanı tanır” (Yayla, 2004b: 31-32).

Liberal teoride “piyasa”, sadece ekonomik özgürlüklerin değil aynı zamanda siyasal/toplumsal özgürlüklerin de gelişip serpilebildiği bir alan olarak kavranmaktadır. Bu kavrayışa göre, serbest piyasaların sağladığı iktidar çözünmesi, siyasal demokrasilerin varlık ve işleyişinin pratik çerçevesini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, piyasada var olan/tanınan özgürlükler piyasa dışı alanlardaki özgürlükleri de teminat altına almaktadır. Bu ilişkiyi şu şekilde açıklamak mümkündür: Liberal ekonomik özgürlük, bireylerin serbestçe ve kendi iradeleri ile değer mübadele edebilecekleri bir alana (piyasaya) ihtiyaç duymaları anlamı taşır ve bu alan “özel mülkiyet, sözleşme ve girişim özgürlüğü ve serbest rekabet” gibi bir dizi temel ilkeyle yakından ilişkilidir. Bu ilkelere dayanan ve bireysel hayat planlarının devletten bağımsız şekilde oluşturulmasını sağlayan ekonomik özgürlükler, siyasal özgürlüklerin de temeli olmaktadır. Nitekim Barry’ye göre, tüm ekonomik yönleri ile devlete bağlı olan insanların ve toplumların kendilerine uygun bir hayat planı yapması söz konusu değildir; çünkü onların devletin yaptığı plana uymak yükümlülükleri vardır. Ayrıca, ekonomik özgürlüklerin yeşerdiği bir alan olarak özel mülkiyete dayalı serbest piyasa ekonomisi, kişi özgürlüklerinin devlet müdahalesine karşı korunmasında tek etkili araçtır (Barry,1997: 65). Kısacası, liberallere göre, bireysel/siyasal özgürlüklerle ekonomik özgürlükler arasında kopmaz bir bağ vardır; dolayısıyla özgür bir piyasa özgür bir toplumun da temelidir.

## **SONUÇ**

Piyasa ekonomisini özellikle iktisadi terimlerle açıklama eğilimleri, onun öncelikli olarak toplumsal bir müessese olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesine yol açmıştır. Liberaller piyasa ekonomisini, özünde, bir âdemi merkezîyetçi (merkezileşmemiş) süreçte bireylere zevkler, üretim teknikleri, kaynaklar ve benzeri konularda bilgi nakletmeye yarayan bir işaret (sinyal) cihazı olarak kavrama eğiliminde olmuşlardır. Gerçekte piyasa ekonomisi kavrayışı, liberal düşüncede köklü bir yere sahip olan “kendiliğinden doğan düzen” anlayışının mübadele ilişkileri

alanındaki tezahürlerinden biridir. Yine liberal toplum/ekonomi teorisine göre, piyasa ekonomisinin ana alternatifini (ya da mefhum-u muhalifini) “kumanda ekonomisi” ya da “planlı ekonomi” oluşturmaktadır.

Liberalizmin kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi anlayışını, bireycilik ve özgürlük ilkelerinin toplumsal ve ekonomik ilişkiler alanına tercüme edilmiş ifadeleri olarak okumak mümkündür. Başka bir deyişle, bireycilik ve özgürlük ilkelerinin doğal sonucu, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi anlayışı olmaktadır. Bireysel özgürlükle piyasa düzenine dayalı özel mülkiyet arasında özel bir ilişki olduğu tezi, klasik liberallerce sıklıkla savunulan bir tez olmuştur. Bu tezin dayandığı temel argümanlardan biri, piyasa düzenine dayalı özel mülkiyetin olmadığı bir yerde bireysel özgürlükten (ve aynı zamanda özgürlüğün olası başka biçimlerinden de) söz edilemeyeceği şeklindedir.

Özgürlüklerin yeşerdiği bir alan olarak piyasanın insanlığın geliştirmiş olduğu kişisel tercih anlamında özgürlük ile etkinliği birleştiren yegâne toplumsal araç olduğu düşüncesi, liberal teoride can alıcı bir öneme sahiptir. Liberal ekonomik özgürlük, bireylerin serbestçe ve kendi iradeleri ile değer mübadele edebilecekleri bir alana (piyasaya) ihtiyaç duymaları anlamı taşır ve bu alan “özel mülkiyet, sözleşme ve girişim özgürlüğü ve serbest rekabet” gibi bir dizi temel ilkeyle yakından ilişkilidir. Özgürlükle özel mülkiyetin bir bakıma aynı şey olduğu şeklindeki liberteryen tez bir yana, liberal teori, özgürlüğün ancak özel mülkiyet ve piyasa ile anlamlı ve etkin olacağı düşüncesinde büyük ölçüde hemfikirdir. Dolayısıyla kişisel özgürlüklerle ekonomik özgürlükler arasında kopmaz bir bağ vardır.

Piyasa ekonomisine yönelik belli başlı eleştirileri dört başlık altında toplamak mümkündür. Bu eleştiriler piyasa ekonomisinin sırasıyla ahlak, fakirlik, adalet ve özgürlükle ilişkisi üzerinde durmaktadır. Buna göre; piyasa ekonomisinin “laissez-faire”ci ideolojisi ahlaksızlığı teşvik etmekte, servet ve zenginliğin imtiyazlı bir sınıfın (burjuvazi) elinde toplanmasına yol açarak nüfusun büyük bir kesiminin yoksullaşmasına neden olmakta, iktisadi kaynakların eşitsiz dağılımını körükleyerek adaletsizliğe yol açmakta ve tüm bunların bir sonucu olarak da bireysel ve toplumsal özgürlüğü yok etmektedir.

Bu eleştirilere liberallerce verilen yanıtları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1-Piyasa ekonomisi, iddia edildiğinin aksine, ahlakla bir çelişki içinde değildir; ahlakın zaten var olduğu ve fonksiyonlarını icra ettiği bir ortamda yaşamının yanı sıra, ahlaka ihtiyaç duyar ve de ahlaksız davranışı değil, ahlaklı davranışı teşvik eder. Esasında piyasanın her yerde gerektirdiği şey özgürlüktür ve piyasa, sözleşmenin kutsallığını ve adil olarak kazanılan mülkiyetin ihlal edilemezliğini kabul eden bir genel ahlak yasasına dayanır.

2- Piyasa ekonomisi ekonomik faaliyetlerin koordinasyonunun en iyi yöntemi olarak belirlemekte ve bu model ekonomik kaynakların en etkin dağılımını sağlamaktadır. Kaynakların etkin dağılımı ve verimli kullanımı aynı zamanda piyasa ekonomisini en fazla zenginlik ve en çok refah üreten ekonomik sistem haline getirmektedir. Dolayısıyla, piyasa ekonomisinin fakirleşmeye yol açtığı iddiası dayanaktan yoksundur.

3- Piyasa ekonomisini adaletsiz olmakla suçlayanlar, “sosyal adalet” anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışa göre, toplumu oluşturan tüm unsurlarla (birey ya da gruplar) toplum arasındaki ilişkilerin ortaklaşa “iyi”nin gerçekleştirilmesi amacıyla düzenlenmesi gerekir. Hâlbuki piyasa ekonomisinin dayandığı adalet anlayışı “usuli adalet”tir. Sosyal adaletin tesisi için piyasa ekonomisinden vazgeçilmesi gerektiğini veya piyasaya ağır müdahalelerde bulunulması gerektiğini savunanlar büyük bir yanılğı içindedirler. Çünkü yeterli zenginlik yaratılmayan hiçbir yerde yeniden dağıtım öngören sosyal adalet politikaları uygulanamaz. Yeterli zenginliğin olması ise usuli adalet anlayışına dayanan piyasa ekonomisine bağlıdır.

4- Özgürlük piyasa ekonomisinin ayrılmaz bir parçasıdır; özgürlüğün olmadığı bir yerde piyasa ekonomisinden söz edilemez. Piyasa ekonomisi, geçekte bireysel özgürlüğün toplumsal/ekonomik ilişkiler alanında tecessüm etmiş bir halidir. Bu nedenle, piyasa ekonomisinin özgürlüğü yok ettiği iddiası, makul bir dayanaktan yoksundur. Piyasalarda oluşan tekelci yapılanmalar, piyasanın işleyişinden değil, hukuk dışı devletçi uygulamalardan ve devletçe tanınan imtiyazlardan kaynaklanmaktadır. Nitekim piyasa ekonomisi gücün temerküzünü değil, dağılmasını sağlar. İktisadi güç temerküzü asıl kumanda ekonomisinin bir özelliğidir. Ayrıca, ekonomik özgürlüklerin yeşerdiği bir alan olarak özel mülkiyete dayalı serbest piyasa ekonomisi, kişi özgürlüklerinin devlet müdahalesine karşı korunmasında tek etkili araçtır. Kısacası, özgür bir piyasa özgür bir toplumun da temelidir.

Son olarak liberal teorinin, aslen piyasa ekonomisine dayalı bir toplum ya da ekonomi düşüncesi değil, aksine bireysel özgürlük ve kendiliğindenliğe dayalı bir “özgürleşme felsefesi” olduğunu vurgulamak gerekir. Açıktır ki, liberal teori “piyasa ekonomisi” savunusunda “bireysel özgürlük” savunusunda olduğu kadar güçlü değildir. Mükemmeliyetçi tasavvurlardan kaçınmayı kendine şiar edinen birçok liberal, bu güçsüzlük ya da kırılğanlığı bir özgürleşme jesti olarak kavrama eğiliminde olacaktır. Gerçekten de Aydınlanmanın kurucu felsefesi olarak liberalizm, Aydınlanma döneminden günümüze özgürlüğün bireyci ve negatif muhtevasının istikrarlı bir taşıyıcısı olmuştur. Özgürlüğün pozitif kazanımlarından çok akli boyunduruk altında tutan aşkınlıkların biçimlendirdiği özgür olmama durumundan kurtuluşu merkeze alan liberal anlayış, modern insanın özgürlüğe ilişkin tarihsel/seküler kavrayışının en önemli bileşenidir. Bugün özgürlüğün bu “negatif içerik”ten bağımsız olarak düşünülemediğinin nedenini, köklerini Aydınlanmanın put kırıcı ve kurtuluşçu idiografisinden alan liberal düşüncenin tarihsel sürekliliğinde aramak gerekmektedir. Bugün modern insan adeta kaçınılmaz bir şekilde “liberalizme” rağmen “liberal” bir eylemlilik matrisi içinde kimlik edinmiştir.

## KAYNAKÇA

- Barry, Norman (2004a), Modern Siyaset Teorisi, Çev. Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin, Ankara, Liberte Yay., 2. Bas.
- Barry, Norman (2004b), “Piyasa”, Piyasa Medeniyeti İçinde, Der. Atilla Yayla, Ankara, Liberte Yay.
- Barry, Norman (2004c), “Kapitalizm”, Piyasa Medeniyeti İçinde, Der. Atilla Yayla, Ankara, Liberte Yay.
- Barry, Norman (1997), Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm, Ankara, LDT Yay., 1. Bas.
- Barry, Norman (t.y.), Birey, Cemaat, Piyasa: Liberal Bir Perspektif, Yay. Haz., Aliye Mavili Aktaş, Ankara, Liberte Yay.
- Berlin, Isaiah (1969), Four Essays On Liberty, Ed. Henry Hardy, Oxford, Oxford, University Press.
- Bottomore, Tom (2005), Marksist Düşünce Sözlüğü, Çeviriyi Der. Mete Tunçay, İstanbul, İletişim Yay., 4. Bas.
- Erdoğan, Mustafa (1998), Liberal Toplum Liberal Siyaset, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, Mustafa (2002), “İyi Niyet, Yoksulluk Ve Piyasa”, Piyasa, Sayı: 3.
- Güriz, Adnan (1994), “Adalet Kavramının Belirsizliği”, Adalet Kavramı, Türkiye Felsefe Kurumu.
- Gwartney, James, D., Richard L Stroup (2004), Temel Ekonomi, Çev. Yıldırım Arsan, Ankara, Liberte Yayınları, 3. Baskı.
- Hayek, Friedrich A. (1995), Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük, C. 2 (Sosyal Adalet Serabı), Çev. Mustafa Erdoğan, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Hayek, Friedrich A. (1948), Individualism and Economic Order, Chicago, University of Chicago Press.
- Hayek, Friedrich A. (1960), The Constitution of Liberty, Chicago, University of Chicago Press.
- Hayek, Friedrich A. (1978), “Liberalism” New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas, London, Routledge And Kegan Paul.
- Hazlitt, Henry (2004), “Piyasa Ekonomisinin ABC’si”, Piyasa Medeniyeti İçinde, Der. Atilla Yayla, Ankara, Liberte Yay.
- İnsel, Ahmet (2001), “Mali Sermaye Birikimi Rejimi”, Birikim, Sayı: 145, Mayıs.
- Mill, John Stuart (2004), Hürriyet Üstüne, Ankara, Liberte Yay.

- Mill, John Stuart (1976), Principles of Political Economy, Fairfield, Augustus M. Kelley.
- O'Neill, John (2001), Piyasa, Çev. Şen Süer Kaya, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Robbins, Lionell (1961), The Theory of Economic Policy in English Classical Political Economy, London, Macmillan.
- Rothbard, Murray (2002), The Ethics of Liberty, New York, New York University Press.
- Smith, Adam (1976), An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, Cannan's Ed., Chicago, University Of Chicago Press.
- Steiner, Hille (1994), An Essay on Rights, Oxford, Basil Blackwell.
- Yayla, Atilla (2000a), Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi, Ankara, Liberte Yay., 2. Bas.
- Yayla, Atilla (2000b), Liberalizm, Ankara, Liberte Yay., 3. Bas.
- Yayla, Atilla (2004a), Siyaset Teorisine Giriş, Ankara, Siyasal Kitabevi., 4. Bas.
- Yayla, Atilla (2004b), "Piyasa Ekonomisi: Medeniyetimizin İktisadi Temelleri", Piyasa Medeniyeti İçinde, Der. Atilla Yayla, Ankara, Liberte Yay.